

Fylkesmannen i Oppland

Foto: Marie Skavnes

Beitebruksprosjektet i Oppland

Rapport 2009 - 2012

Foto: Sidsel Røhnebæk

INNHold

1. INNLEDNING	4
1.1 STYRINGSGRUPPAS SAMMENSETNING OG ARBEIDSMÅTE	4
1.1.1 <i>Sammensetning per 31.12.2012</i>	4
1.1.2 <i>Arbeidsmåte</i>	4
2. SAMMENDRAG	5
3. PROSJEKTBEKRIVELSE	7
3.1 VISJON, MÅL, STRATEGIER OG AGENDA	7
4. FAKTA OM UTMARKSBEITE I OPPLAND	8
4.1 ANTALL DYR PÅ UTMARKSBEITE.....	8
4.2 AREAL OG RESSURSGRUNNLAG.....	8
4.3 ORGANISERT BEITEBRUK	9
5. UTFORDRINGER I BEITENÆRINGEN	9
5.1 STRUKTURENDRINGER I JORDBRUKET	9
5.2 KRAV TIL DOKUMENTASJON	9
5.3 ROVVILT	10
6. ELEKTRONISK OVERVÅKNING	11
6.1 MERKEAVLESERE	11
6.1.1 <i>Beskrivelse av verktøyet</i>	11
6.1.2 <i>Bruk av verktøyet</i>	12
6.1.3 <i>Erfaringer</i>	12
6.1.4 <i>Veien videre</i>	13
6.2 RADIOBJELLER	13
6.2.1 <i>Beskrivelse av verktøyet</i>	13
6.2.2 <i>Bruk av verktøyet</i>	14
6.2.3 <i>Erfaringer</i>	14
6.2.4 <i>Veien videre</i>	15
7. PLANVERK FOR BEITELAG.....	16
7.1 TILTAKSPLAN.....	16
7.2 BEREDSKAPSPLAN	16
7.3 BEITEBRUKSPLAN	16
7.4 ERFARINGER	17
8. ORGANISERING AV BEITELAG	17
8.1 BAKGRUNN	17
8.2 SAMVIRKELOVEN	17
8.3 MODELLER FOR ORGANISERING AV BEITELAG	18
8.3.1 <i>Beitesamlag i paraply-modell</i>	18
8.3.2 <i>Beitelig med separate tiltaksdeler</i>	18
8.3.3 <i>Beitelig under avløserlag</i>	18
8.4 ERFARINGER	19
9. GJERDING – VEILEDNING I GJERDEPROSESSER	19
9.1 BAKGRUNN	19
9.2 LOVVERK	20
9.3 GJERDEPROSESSER I PROSJEKTET	20
9.3.1 <i>Fåberg østside</i>	20
9.3.2 <i>Vingnes</i>	20
9.3.3 <i>Biristrand</i>	20
9.4 ERFARINGER	21
10. BEITERESSURSKARTLEGGING	22
11. STYRINGSGRUPPAS VURDERINGER.....	22

1. Innledning

Beitebruksprosjektet i Oppland er en del av det nasjonale beiteprosjektet som ble startet i 2009. Formålet med det nasjonale beiteprosjektet var å få til et bedre sauehold med mindre tap av dyr på beite. Det er gjennomført prosjekter i flere fylker, der hvert fylke har valgt sine mål og arbeidsmetoder basert på de utfordringer beitenæringen har i sine utmarksområder.

For Beitebruksprosjektet i Oppland ble det ansatt en prosjektleder i 100 % stilling hos Fylkesmannen i Oppland. En styringsgruppe ble oppnevnt med representanter fra faglag, kommune og FMOP¹.

Beitebruksprosjektet har en tidsramme på tre år og avsluttes 31. desember 2012.

1.1 Styringsgruppas sammensetning og arbeidsmåte

1.1.1 Sammensetning per 31.12.2012

Styringsgruppa har i 2012 bestått av:

- Gudbrand Johannessen (leder), enhetsleder Landbrukskontoret for Hadeland
- Pål Kjørstad, leder Oppland Sau og Geit
- Terje Holen, leder Oppland Bonde- og Småbrukarlag
- Ola Råbøl, organisasjonssjef Oppland Bondelag
- Sidsel Røhnebæk, senioringeniør Landbruksavdelingen, FMOP
- Stig Horsberg, senioringeniør Landbruksavdelingen, FMOP
- Harald Klæbo, senioringeniør Miljøavdelingen, FMOP

1.1.2 Arbeidsmåte

I 2009 ble det avholdt to møter for styringsgruppa og deretter fire møter årlig de påfølgende tre årene.

Styringsgruppa har utarbeidet en prosjektbeskrivelse med visjon, mål og strategier for arbeidet. Agenda for prosjektet for de fire aktuelle årene ble formet etter innspill fra beitenæringen, kommuner og gjennom diskusjon i styringsgruppa.

Prosjektleder har hatt ansvar for å følge opp de ulike punkter i agendaen med hovedtyngde på kontakt ut mot beitenæringen. Dette innebærer mange møter i alle deler av fylket med beitelag og kommuner, samt foredrag på ulike fagseminarer.

Det har vært to prosjektledere i perioden:

- Marthe Lang-Ree 1. september 2009 – 1. desember 2011
- Marie Skavnes 1. februar 2012 – 31. desember 2012

Det har vært to ledere av styringsgruppa i perioden:

- Kjell Joar Rognstad 1. september 2009 – 1. mars 2011
- Gudbrand Johannessen 1. mars 2011 – 31. desember 2012

På grunn av at første prosjektleder gikk over i en annen stilling 1. desember 2011 ble det en pause i prosjektet til ny prosjektleder var tilsatt 1. februar 2012.

Finansiering av Beitebruksprosjektet har vært fra SLF², FMOP og gjennom FKT-midler³ fra rovviltneemnda i Oppland. Budsjett og regnskap for prosjektperioden er beskrevet i de årlige rapportene for Beitebruksprosjektet.

¹ FMOP = Fylkesmannen i Oppland

² SLF = Statens landbruksforvaltning

³ FKT-midler = Forebyggende og konfliktdempende midler

2. Sammendrag

Beitebruksprosjektet i Oppland har gjennom perioden 2009 – 2012 hatt en fempunkts agenda. Totalt i prosjektperioden har 60 beitelag og 22 kommuner deltatt aktivt, men alle 125 beitelag og 26 kommuner har vært mottakere av informasjon, erfaringer og resultater fra prosjektet.

1) Elektronisk overvåkning

Prosjektet har satt i gang og fulgt opp bruken av merkeavlesere og radiobjeller på utmarksbeite. Per dags dato er det 28 merkeavlesere i drift, fordelt på fire beitelag. Disse registrerer individnummeret på dyrene, som er innom saltsteinen i avleseren, gjennom elektroniske øremerker. På denne måten får man loggført avlesningstidspunkt for både søyer og lam, noe som gir en oversikt over flokkene i området. Erfaringene fra dette verktøyet viser at man får en mer effektiv sanking og kan bruke mer tid på andre driftsfaktorer i beitebruken, som administrasjon og vedlikehold. Det er lettere å oppdage dyr som er syke eller døde, og loggen gir et bedre grunnlag for å dokumentere tap av sau. Verktøyet har forbedringspotensiale når det gjelder teknologi og support, men beitebrukerne er totalt sett fornøyde og har fått større motivasjon gjennom bruken av dette.

Utprøvingen av radiobjeller har skjedd gjennom Radiobjelleprosjektet; et samarbeid mellom Beitebruksprosjektet og OSG⁴. Antall radiobjeller i prosjektet er per dags dato 2000, fordelt på 131 besetninger i 56 beitelag og 22 kommuner. Radiobjellene mottar GPS⁵-posisjon fra satellitter og sender den inn via mobilnettet til brukerens pc, som slik kan følge sporloggen til dyret på kartet. I tillegg til geografisk plassering av dyret får brukeren alarm dersom det beveger seg for lite. Erfaringen viser at både tilsyn og sanking blir mer målrettet og effektivt, og flere dyr har blitt reddet gjennom alarmfunksjonen. Kadaver kan bli funnet mens de fortsatt er ferske, noe som gir bedre dokumentasjon av tap. Kartlegging av beitemønster kan gi verdifull informasjon om beiteområdet og kan gi grunnlag for utrangering av søyer. Utfordringer i bruken av dette verktøyet er varierende batterikapasitet, falske alarmer og store områder med dårlig mobildekning.

OSG stiftet i 2012 Oppland Radiobjellelag som overtar eierskapet til både merkeavleserne og radiobjellene fra 1. januar 2013 og skal drifte og utvikle dette videre.

2) Planverk for beitelag

Gjennom hele prosjektperioden har det vært fokus på planprosesser, der prosjektet har bistått beitelag og kommuner i dette arbeidet. Tre ulike planer har vært tema; tiltaksplan, beredskapsplan og beitebruksplan.

En tiltaksplan er et planverktøy for beitelag med opplysninger om antall dyr, planlagte tiltak i beiteområdet og kartvedlegg. En beredskapsplan er en plan over rutiner og varsling ved akutte og uforutsette hendelser i løpet av beitesesongen, og planen bør utarbeides i samarbeid mellom beitelag og kommune. En beitebruksplan utarbeides av kommunen, vedtas av politikerne og skal være et verktøy for framtidig, rasjonell beitebruk.

Erfaringene fra dette arbeidet er at planer er med på å synliggjøre verdien av beitenæringa, men utfordringene ligger i å få til aktiv bruk av planene, både i beitelag og i den kommunale driften.

3) Organisering av beitelag

Prosjektet har innhentet erfaringer fra flere beitelag angående organisering og struktur. Med en utvikling i beitenæringa som gir færre brukere og større besetninger, er rasjonell drift nødvendig. Krav til dokumentasjon og tilsyn øker, samtidig som driftsfaktorer som vedlikehold krever mye tid.

Samvirkeloven⁶ var tema for debatt i 2012, ettersom den medfører at selskap med begrenset ansvar, BA, oppløses 1. januar 2013. De aller fleste beitelag i Oppland er registrert som BA og prosjektet har deltatt i mange møter med tema om alternative foretaksmodeller innen beitenæringa. Prosjektet har også formidlet kunnskap om løsninger for organisering av beitelag, som er opprettet i ulike deler av Oppland. Disse består av tre eksempler: Beitesamlag i paraply-modell (Lesja), beitelag med separate tiltaksdeler (Øyer) og beitelag under avløserlag (Lom og Vågå).

⁴ OSG: Oppland Sau og Geit

⁵ GPS: Global Positioning System

⁶ Samvirkeloven: LOV 2007-06-29-81

Beitelag som er godt organiserte viser seg å ha gode rutiner for tilsyn og vedlikehold, samt satsing på fellestiltak i beiteområdet. Det er lettere å rekruttere medlemmer til styreverv og motivasjonen og samholdet blir større når driften av beitelaget gir gode resultater.

4) Gjerding – veiledning i gjerdeprosesser

Det er en tendens at gjerder mot utmark mange steder er av dårlig kvalitet eller er manglende. Noe av årsaken til dette er at det blir færre beitebrukere, og landbrukseiendommer som ikke lenger har dyr vedlikeholder ikke sine gjerdestrekninger.

I prosjektperioden har Beitebruksprosjektet vært en aktiv pådriver for flere gjerdeprosesser. Bakgrunnen for dette er at uenighet om oppsett av gjerde i beiteområder gir konfliktsituasjoner som går i stå. At prosjektet som en utenforstående kommer inn i et gjerdeprosjekt har vist seg å være nyttig, og hovedoppgavene til prosjektet har vært å avholde informasjonsmøter, gi veiledning i valg av trasè og gjerdetype, samt utføre kostnadsberegning.

Prosjektet har gjennom disse prosessene erfart at gjerding kan være en krevende prosess som fordrer godt samarbeid, god planlegging og ikke minst at det gis tilskudd til denne typen investeringer. Å bruke god tid i starten av prosessen med god kommunikasjon er essensielt for å få gode og akseptable løsninger blant grunneiere og ulike utmarksnæringer. Et gjerdelag, med formål å etablere og vedlikeholde gjerdet, kan være hensiktsmessig å organisere under et beitelag. Denne organiseringen kan gjøre arbeidet i forkant og det praktiske arbeidet med gjerdingen lettere.

5) Beiteressurskartlegging

Dette punktet har ikke vært en del av prosjektaktiviteten før i 2012. Et areal på vel 2000 km² som ligger ca. 900-1400 moh. mellom Valdres og Gudbrandsdalen ble valgt ut til kartleggingen. Norsk Institutt for Skog og Landskap utførte arbeidet sommeren 2012, basert på satellittdata og et etablert nett av prøveflater med vegetasjonsregistreringer.

Rapporten blir ferdig våren 2013 og innholdet vil være statistikk og omtale av vegetasjonstypfordeling, beitegrunnlaget i området og vurdering av gjengroing. Kartleggingen kan bli et nyttig hjelpemiddel for å vurdere hvilke områder som har størst potensial for beitebruk på sikt og styrke grunnlaget for å utvikle en bruk av utmarksbeite tilpasset framtidens landbruk.

Informasjonsarbeid

I prosjektperioden har en stor del av arbeidet vært møter og foredrag i alle deler av Oppland, arrangert av både beitelag og kommuner. Tema for disse har i noen tilfeller vært konkrete, som for eksempel veiledning i utarbeidelse av beitebruksplan eller å finne en aktuell gjerdetrasè i et beiteområde. Flere foredrag har imidlertid omhandlet prosjektet i sin helhet med presentasjon av agendapunktene og erfaringer fra disse.

Formidling av informasjon ut til beitelag og kommuner har vært omfattende, både gjennom ovennevnte møter, epost, brev og telefon. I 2012 har prosjektleder deltatt i 37 møter. Det at prosjektet har vært sentralt i erfaringsutveksling mellom beitelag i ulike deler av fylket har hatt stor verdi for næringen, ettersom det ikke finnes mange felles fora for slike prosesser ellers. Spesielt har erfaringer fra gjerdeprosjekter og ulike modeller for organisering av beitelag vært til nytte for andre som skal starte opp slike prosesser i sitt område.

Prosjektet har ikke hatt kapasitet til å imøtekomme alle henvendelser om veiledning, her først og fremst gjerdekonflikter, og deltakelse i møter.

Resultatene fra prosjektperioden skal formidles til beitelagene og kommunene i Oppland gjennom å avholde fire regionmøter, samt utsendelse av den sammenfattede prosjektrapporten.

28.12.2012

Marie Skavnes
Prosjektleder

3. Prosjektbeskrivelse

3.1 Visjon, mål, strategier og agenda

Visjon:

Optimal utnyttelse av beiteressursene for jordbruk, miljø og landskap.

Mål:

- Driftsvilkår som bidrar til bedre livskvalitet og positiv utvikling for beitebrukerne
- Økt kjøttproduksjon og bedre driftsøkonomi basert på bruk av ekstensiv beitemark
- Mindre rovdyrskader og økt dyrevelferd ved beitebruk i utmark
- Større effekt av beiting på gjengroing i verdifulle beiteområder og kulturlandskap

Målene er langsiktige og må realiseres gjennom lokale prosesser der beitebrukerne, kommunen og andre interessegrupper er i dialog om en mer planmessig og målrettet beitebruk. Mer optimal bruk av arealer som er verdifulle for produksjon og landskap/miljø står sentralt. Samtidig bør dette gi bedre muligheter for tilsyn og bruk av arealer som er mindre rovdyrutsatte. Effekter må måles i et flerårig perspektiv.

Strategier:

- Styrke beitelagene som aktive samarbeidsgrupper, spesielt der nedgang i produsentmiljøet er et problem
- Stimulere til organisert beitesamarbeid over eiendomsgrensene på innmarksbeiter
- Stimulere beitelagene til økt tilsyn og hensiktsmessig gjerdehold
- Stimulere til utarbeiding av tiltaksplaner for beitelag
- Formidle kunnskap om og eksempler på god beitebruk
- Stimulere revidering/utarbeiding av beitebruksplaner der det er behov for det

Agenda:

Prosjektet har arbeidet med følgende tema i perioden:

- Elektronisk overvåkning
- Planverk for beitelag
- Organisering av beitelag
- Gjerding – veiledning i gjerdeprosesser
- Beiteressurskartlegging

De fire delmålene og punktene for agenda i prosjektet ble formet etter en analyse av beitebruken i Oppland. Bruk av utmark i fylket er basert på store ressurser, samtidig som beitenæringen møter ulike utfordringer i utnyttelsen av disse.

4. Fakta om utmarksbeite i Oppland

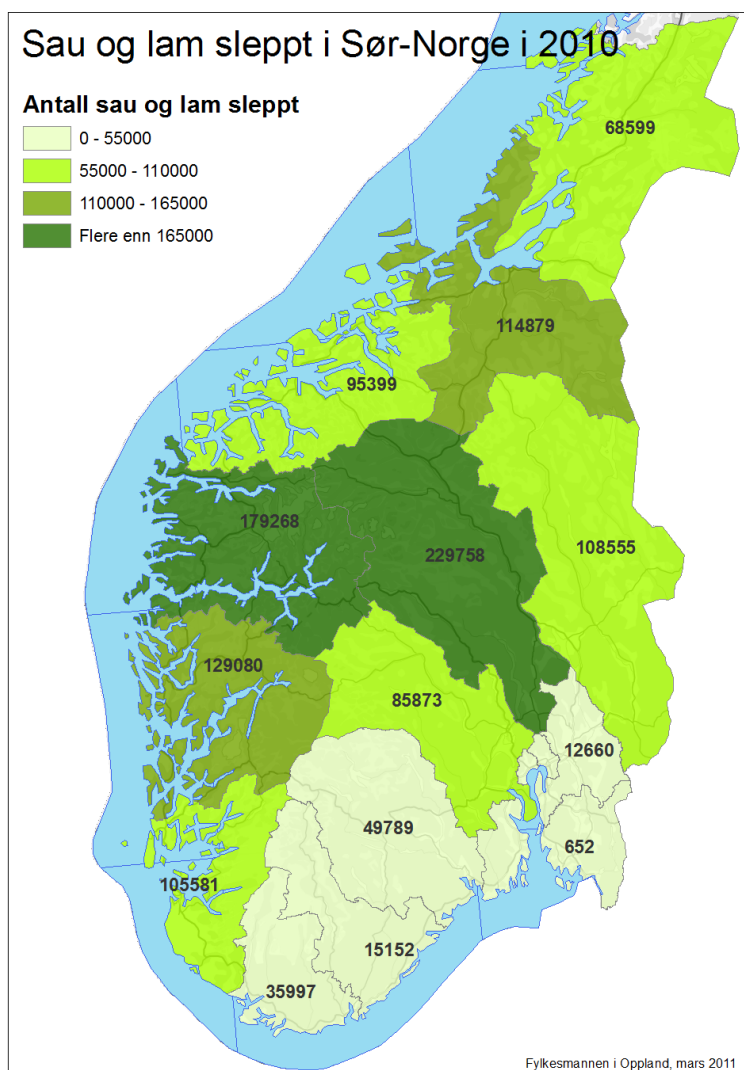
4.1 Antall dyr på utmarksbeite

Oppland er det største utmarksfylket i Norge når det gjelder antall dyr på utmarksbeite (bortsett fra tamrein nord i landet). Tallene for beitesesongen 2011 viser at 79 % av antall sluppet dyr er sau, mens storfe kommer på annenplass hva gjelder antall dyr (13 %):

- 235 000 søyer og lam
- 38 000 storfe
- 18 000 tamrein
- 5 500 geiter
- 1 000 hester

4.2 Areal og ressursgrunnlag⁷

Av totalarealet for Oppland på 25 mill. daa, er 58 % nyttbart utmarksbeiteareal i skog og fjell (14,5 mill. daa).

Norsk institutt for Skog og Landskap har beregnet en antatt beitekapasitet for utmarka i Oppland på 579 000 saueenheter, med utgangspunkt i det nyttbare beitearealet.

Antall dyr på utmarksbeite i 2011 inkludert tamrein var 461 000 saueenheter, noe som vil si at ca. 20 % av kapasiteten ikke blir brukt.

Med beitekapasitet menes det dyretall som gir optimal produksjon av kjøtt, samtidig som beitegrunnlaget ikke forringes på lang sikt.

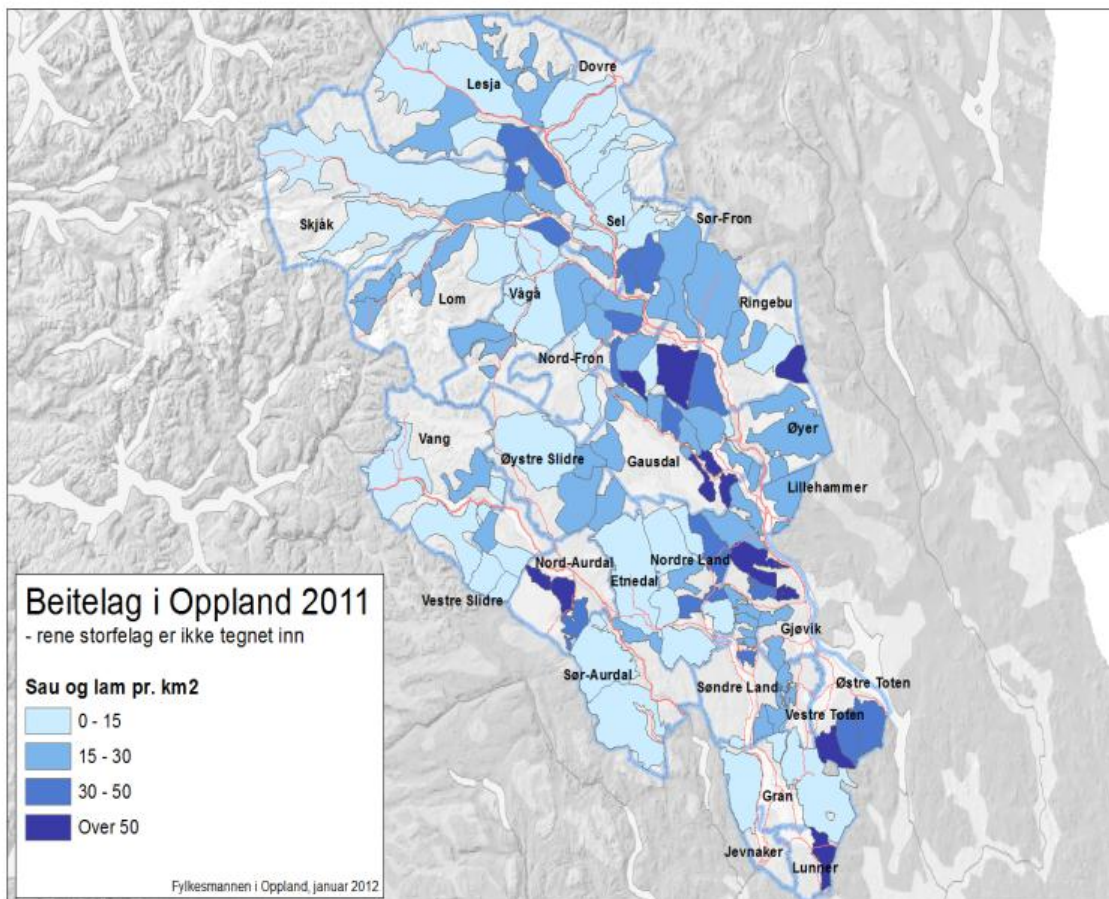
En saueenhet er en teoretisk verdi basert på gjennomsnittlig føropptak hos søye og lam. 1 storfeenhet = 5 saueenheter, 1 voksen rein med kalv = 3 saueenheter, 1,5 geit = 1 saueenhet, 1 hest = 6 saueenheter.

Verdien på det nyttbare beitet i Oppland anslås til ca. 150 millioner kroner.

⁷ Basert på foreløpige tall

4.3 Organisert beitebruk

Det er 125 beitelag i Oppland der medlemsantallet varierer fra to til 130. Av disse har 43 lag bare medlemmer med sau, 67 lag har medlemmer med flere dyreslag mens 15 er rene storfelag. I tillegg til disse har Oppland fire tamreinlag. 95 % av alle som slipper sau i utmark er medlem av et beitelag, mens for storfe er andelen 40 %. Andelen storfe i organisert beitebruk har økt fra 23 % i 2004.

5. utfordringer i beitenæringen

5.1 Strukturendringer i jordbruket

Tendensen i dag er at antall produsenter blir færre og besetningene større. Dette gir en økning i arbeidsmengde på de som fortsatt er i beitenæringen, gjennom oppgaver som vedlikehold og tilsyn, samtidig som fagmiljøet blir mindre. Mange produsenter har del- eller fulltidsjobb ved siden av dyreholdet, noe som kan gi utfordringer i beitebruken.

5.2 Krav til dokumentasjon

Mengden papirarbeid øker i beitenæringen, ettersom kravene til dokumentasjon på flere felt blir større, som for eksempel rapportering av tilsyn. Beitelag kan søke tilskuddsordninger som Tilskudd til investeringstiltak i beiteområder og RMP⁸ der det ofte er krav om tiltaksplaner, kartgrunnlag og kostnadsoverslag. For flere kommer søknader om erstatning for tap til fredet rovvilt i tillegg. For at beitelag kan motta tilskudd må de ha et organisasjonsnummer; altså være et foretak som f.eks. forening eller SA. Denne organiseringen gir ytterligere merarbeid i form av regnskap og medlemsarbeid.

⁸ RMP = Regionalt Miljøprogram

5.3 Rovvilt

I forvaltningsplanen for rovvilt i region 3 (Oppland) er det fastsatt soner for å ivareta bestandsmålene på fire årlige ynglinger av jerv og fem årlige ynglinger av gaupe. Bestandsmålene er fastsatt i rovviltforskriften som er vedtatt av Stortinget. Forvaltningsplanen ble revidert i mars 2012.

Området mellom yngleområde for jerv (markert med rødt) og yngleområde for gaupe (markert med grønt) er beiteprioritert område. Men vi har stort antall med beitedyr i alle tre områdene.

Beitedyr i de ulike områdene:

- Yngleområde jerv:
58 000 søyer og lam (24 %)
- Yngleområde gaupe:
88 000 søyer og lam (37 %)
- Beiteprioritert område:
94 000 søyer og lam (39 %)

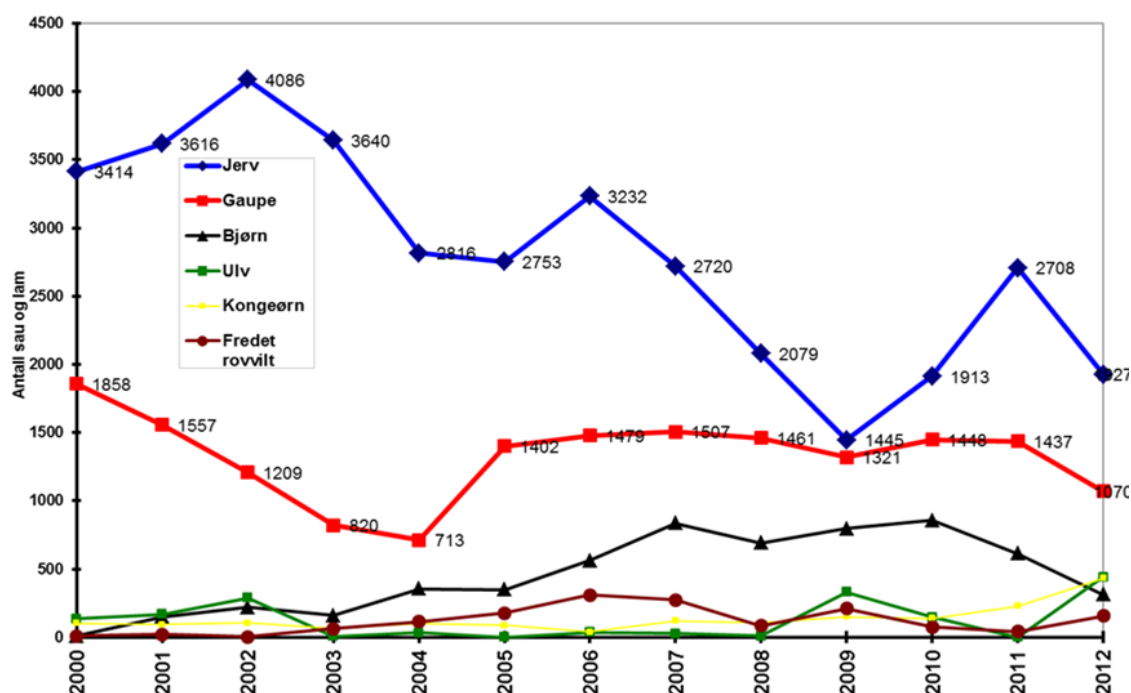
Hele fylket er beitedyrprioritert mht. bjørn og ulv. Området utenfor «yngleområde for jerv» er beitedyrprioritert mht. jerv, og tilsvarende er område utenfor «yngleområde for gaupe» beitedyrprioritert mht. gaupe.

Med så stort antall beitedyr i rovviltprioriterte områder får beitenæringen utfordringer, både det å ha godt nok tilsyn, gjennomføre forebyggende tiltak og kunne dokumentere tap. Tallene over beskriver bare antall sau, men vi har også 18 000 tamrein i utmarka som rammes av tap til fredet rovvilt.

I tillegg til gaupe og jerv er det registrert tap av beitedyr til både ulv, bjørn og ørn. Blant annet ble Lesja hardt rammet av ulv i 2012, som kom i tillegg til de mer årvisse tapene til jerv.

Erstattede rovvilskader i Oppland 2000 – 2012:

6. Elektronisk overvåkning

Beitebruksprosjektet har evaluert to ulike verktøy innen elektronisk overvåkning; merkeavlesere og radiobjeller. I 2009 startet bruken av merkeavlesere med 9 stk. fordelt på tre beitelag i prosjektet og dette har økt gradvis til 28 avlesere og fire beitelag i 2012. Bruken av radiobjeller startet med 400 stk. fordelt på fem beitelag i 2010 og for 2012 er antallet 2000 stk. og 57 beitelag.

6.1 Merkeavlesere

6.1.1 Beskrivelse av verktøyet

En merkeavleser (RFID⁹-avleser/saltsteinsavleser) er en del av en sankefelle der dyrene kommer inn for å forsyne seg av saltstein. Når et dyr tar hodet inn i saltsteinsbåsen registreres individnummeret gjennom RFID-øremerkene. For at dette skal fungere må kun et dyr om gangen være innen radius for avlesning, som er 35 – 50 cm. Både søyer og lam kan registreres på denne måten og informasjonen går over mobilnettet til brukerens pc. Det er ingen alarmfunksjon på loggen, det vil si at man får en oversikt over tidspunkt for når hvert enkelt dyr har vært innoom avleseren, men ingen varsling for dyr som ikke blir registrert innen visse tider. Det er firmaet Biocontrol som produserer dette verktøyet og pris for en ny avleser er 25.000 kr pluss 2.500 kr i driftskostnader per år (2012-kr). Enheten drives av et batteri som lades gjennom et solcellepanel. For at verktøyet skal fungere optimalt bør det plasseres i et område med tilstrekkelig tilgang på sollys og med god mobildekning.

Merkeavleser med sankefelle. Foto: Marthe Lang-Ree

⁹ RFID = radiofrekvensidentifikasjon

6.1.2 Bruk av verktøyet

Som det fremgår av tabellen nedenfor har prosjektet hatt merkeavlesere i drift i 5 ulike kommuner i Oppland. Det er Beitebruksprosjektet gjennom FMOP som har vært eier av avleserne i prosjektperioden. Innkjøp og drift av avleserne er dekket av FKT-midler fra rovviltnemnda i Oppland, og av midler fra Nasjonalt beiteprosjekt. I 2012 ble det innført en egenandel for beitelagene på 500 kr per avleser.

Oversikt over fordeling av merkeavlesere i Oppland:

Beitelag	Kommune	Antall 2009	Antall 2010	Antall 2011	Antall 2012
Fåvang gjeterlag	Ringebu	3	10	14	14
Bødal/Olstad beitelag	Gausdal	3	4	0	0
Trevatn beitelag	Søndre Land	0	2	4	4
Lunner/Jevnaker saubeitelag	Lunner/Jevnaker	3	10	6	8
Ytterroa beitelag	Gjøvik	0	0	2	2
Totalantall avlesere i Oppland		9	26	26	28

6.1.3 Erfaringer

For årene 2009 – 2011 sendte beitelagene inn skriftlig rapport til Beitebruksprosjektet med erfaringer fra bruken av merkeavleserne. For beitesesongen 2012 ble det i stedet avholdt et felles møte for erfaringsutveksling med representanter fra de fire beitelagene som hadde avlesere i aktiv bruk.

De positive erfaringene samsvarer i stor grad gjennom de fire beitesesongene og det er tydelig at merkeavleserne er et nyttig verktøy på flere felt i beitebruken. Avleserne gjør det til en hver tid mulig å ha oversikt over hvilke dyr som er inne i sankefellen gjennom pc-loggen. Fellene har en grind som kan låses ved behov, det vil si at sauene kommer inn, men ikke ut. På denne måten kan sankefellene brukes effektivt ved sanking om høsten, men dette gir også muligheten til å flytte dyr effektivt ved fare for rovviltangrep.

Dyrevelferdsmessig er det å ha muligheten til å oppdage uregelmessigheter på et tidlig tidspunkt en fordel. Det har i flere tilfeller blitt avdekket uro i flokkene på grunn av tilstedeværelse av rovvilt. Syke dyr har blitt hentet hjem til behandling i tidlig stadium av sykdom, noe som har reddet flere. Lam som er blitt borte fra mor og morløse lam har blitt funnet, ettersom loggene har kunnet avdekke hvilke tidspunkt dyrene kan ha blitt borte.

Blant brukerne er det enighet om at informasjonen fra merkeavleserne bidrar til mindre tidsbruk på å lete etter sau, noe som gir mulighet til å prioritere andre driftsfaktorer ved beitebruken. Det er svært individuelt hva informasjonen fra merkeavleserne blir benyttet til. Noen benytter informasjonen til å planlegge tilsyn, mens andre benytter den som et hjelpemiddel til å dokumentere tap i beiteområdet. Det som har vært likt for alle, er at de har benyttet informasjonen aktivt til sanking. For beitelagene gir merkeavleserne et helhetlig bilde av beitemønsteret i området og kan på denne måten gi kunnskap om hvordan beiteressursene er fordelt. Dette har vært tydelig hos Fåvang gjeterlag som har hatt 14 avlesere i bruk.

De negative erfaringene knytter seg for det meste til det tekniske utstyret, der dårlig dekningsgrad og varierende batterispenning har vært hovedpunktene. I tillegg påpekes et forbedringspotensiale i support hos Biocontrol, både når det gjelder bruksanvisning for utstyret, kvalitet på hjemmesiden og svar på spørsmål via epost. Det er også et ønske fra brukerne å få til en varslingsfunksjon på verktøyet. På denne måten kunne brukerne selv legge inn hvilket tidsintervall som genererer et varsel, f.eks. en rød stjerne, ved identitetsnummeret til de dyr som ikke er registrert i den aktuelle tidsperioden.

En kan ikke se bort i fra at noen av utfordringene, når det gjelder bruk av teknologien, ligger hos brukerne. Det har vært diskutert løsninger der beitelagene har såkalte superbrukere som kan være et bindeledd mellom beitelagene, for slik å avlaste Biocontrol i tillegg til å lære opp nye brukere i sine områder. En nettside hos Biocontrol med spørsmål og svar om de vanligste problemene er også foreslått som et viktig bidrag til opplæring og brukerstøtte for de som nytter verktøyet.

Brukerne tror ikke at merkeavleserne har noen direkte tapsreducerende effekt, men at bruken av dem kan være forebyggende dersom det oppdages for eksempel rovvilt i beiteområdet, og at det plutselig mangler dyr i merkeavleserens logg.

Totalt sett har bruken av pc og ny teknologi motivert mange beitebrukere til fortsatt drift med sau og beitebruk.

Inntrykket fra prosjektperioden er at den totale oversikten i besetningene og kvalitetssikringen på informasjonen er bedre jo flere av saltplassene i et beiteområde som har merkeavlesere.

6.1.4 Veien videre

OSG stiftet Oppland Radiobjøllelag den 19. februar 2012 som skal ivareta driften av elektroniske verktøy og forvalte erfaringene fra disse videre. Fra 1. januar 2013 overtar Oppland Radiobjøllelag eierskapet til avleserne, der beitelag kan leie avleserne mot at de brukes aktivt og håndteres riktig.

En kontrakt er skrevet med hvert av de fire beitelagene, OSG og FMOP. Hensikten med dette er å sikre videre utvikling og drift av de utdelte avleserne. I kontrakten beskrives hvordan den fortsatte drift av avleserne skal fungere. De beitelagene som hadde verktøyet under beitesesongen 2012 får førsterett til å videreføre dette. Forutsetningene er at avleserne brukes aktivt og at beitelagene betaler inn fastsatte avgifter som skal dekke vedlikehold og oppgradering av utstyret. For at verktøyet skal utvikles er det viktig med evaluering, og beitelagene forplikter seg gjennom avtalen til å levere rapport om tiltaket til OSG etter hver beitesesong, som igjen sender en fellesrapport til FMOP.

Biocontrol har laget en link til Fåvang gjeterlag og kostnaden med dette er dekket av Beitebruksprosjektet. Det som er gjort er at mobiltelefonmodemet i en avleser som står uten dekning er byttet ut med et radiomodem. Selve linken settes opp i et område med mobildekning og denne enheten har både et mobiltelefonmodem og et radiomodem, i tillegg til batteri og solcellepanel. Det bør være fri sikt mellom disse enhetene, for eksempel gjennom at linken står på en høyde i terrenget opp til 6 km unna avleseren uten dekning. Når et dyr registreres, sendes dataene fra radiomodemet i avleseren til radiomodemet i linken. Videre går signalene til telenettet gjennom mobiltelefonmodemet i linken. Beitelaget, med sine 14 avlesere har hatt dårlig effekt i et av beiteområdene grunnet dårlig dekning. Dette blir nå rettet opp, noe som vil gi en betydelig bedre utnyttelse av verktøyet og omfatte alle beitebrukerne i beiteområdet.

6.2 Radiobjeller

6.2.1 Beskrivelse av verktøyet

En radiobjelle er en GSM¹⁰-terminal som mottar GPS-posisjon fra satellitter og sender den inn via mobilnettet til serveren hos Telespor, firmaet som produserer bjellene. Serveren sender informasjonen videre til kundens brukerportal, der brukeren kan følge med på det elektroniske kartet hvordan dyrene beveger seg. Dersom det oppstår en unormal situasjon sendes en alarmmelding til serveren, og det aktuelle individet får en rød stjerne på kartet.

Radiobjella er utstyrt med tre alarmfunksjoner:

- Dersom individet ikke har rørt seg de siste tre timene. Dette intervallet kan endres fra 1-12 timer direkte fra sporings siden.
- Dersom individet ikke har beveget seg mer enn 10 meter fra forrige rapportering
- Dersom serveren ikke har mottatt data fra terminalen de siste 48 timene

Rapporteringsintervallet kan justeres fra hvert 5. minutt til hvert 5. døgn. Radiobjella veier ca. 200 g. og sitter på nakken til søya, festet til en klave. På undersiden av halsen har klaven to lodd og en vanlig bjelle. Prisen for en radiobjelle til sau er 1.690 kr (2012-kr).

En lammenode er montert på en klave rundt halsen på lammet og kommuniserer med radiobjella til søya. Avstanden mellom lam og søye kan ikke overstige ca. 100 meter for at verktøyet skal fungere.

¹⁰ GSM = Global System for Mobile Communications

6.2.2 Bruk av verktøyet

Våren 2010 ble Radiobjelleprosjektet etablert som et samarbeid mellom OSG og Beitebruksprosjektet. 400 radiobjeller ble kjøpt inn og fordelt på 10 besetninger i fem beitelag og fem kommuner.

Før beitesesongen 2011 ble det kjøpt inn ytterligere 800 radiobjeller og 100 lammenoder. Medlemmene i prosjektet for utprøving av radiobjeller var nå fordelt på 71 besetninger i 33 beitelag og 19 kommuner. Alle 10 brukerne fra 2010 ble med videre i prosjektet.

For 2012 ble lammenodene tatt ut av prosjektet på grunn av at erfaringene ikke var tilstrekkelig gode til å fortsette utprøvingen. Men radiobjellene økte i antall til totalt 2000 stk. fordelt på 131 besetninger i 56 beitelag og 22 kommuner. Gjennomsnittlig antall per besetning var 15 stk.

Midler til innkjøp av radiobjellene er basert på FKT-midler, støtte fra OBB, OSG og Beitebruksprosjektet.

Deltakerne i denne prosjektperioden ble plukket ut på bakgrunn av søknad, tapshistorikk, datakunnskap og interesse for prosjektet. Brukerne betaler 200 kr per bjelle per år. Radiobjellene ble delt ut på tre regionmøter i fylket der det ble gitt opplæring av utstyret og erfaringsutveksling fra forrige beitesesong.

Søye med radiobjelle. Foto: Marthe Lang-Ree

6.2.3 Erfaringer

For hvert av årene i perioden til Radiobjelleprosjektet, 2010-2012, har brukerne sendt inn en rapport til Beitebruksprosjektet med evaluering av verktøyet. Dette har vært viktig i utviklingen av Radiobjelleprosjektet og for tilbakemelding til Telespor.

De årlige erfaringene er også med dette overvåkningsverktøyet samsvarende gjennom perioden og både positive og negative tilbakemeldinger har kommet frem.

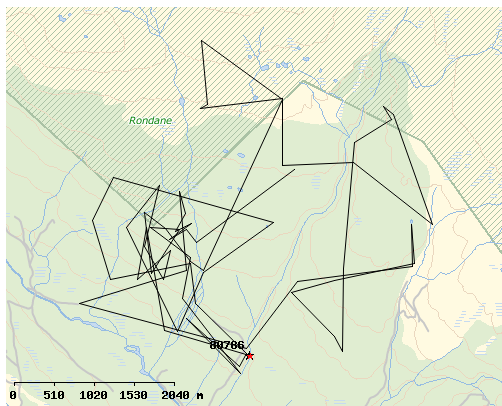
De positive erfaringene er knyttet til at både tilsyn og sanking blir mer målrettet og effektivt. Dette blant annet gjennom å begrense tilsynet til områder med dårlig eller manglende dekning. Ved sanking om høsten kan man sette rapporteringstiden ned til hvert 5. minutt som gir gode muligheter for å finne dyrene raskt.

Gjennom alarmer kan man finne døde og syke dyr. Flere brukere mener at dyr har blitt reddet gjennom bruk av radiobjelle. Eksempler på dette er søyer som har satt seg fast i gjerder og blitt frigjort etter at bruker har mottatt alarm. Radiobjeller har i noen tilfeller bidratt til rask dokumentasjon av skade forårsaket av rovvilt, noe

som har gitt snarlig iverksettelse av skadefellingstillatelse fra FMOP. Flere rapporterer om å ha funnet dyr tidlig i sykdomsforløpet gjennom dette verktøyet og slik reddet disse dyrene som ved vanlige tilsynsrutiner kunne gått tapt.

Både tidlig nedsanking av dyr og flytting av dyr til mindre rovdyrutsatt område under beitesesongen er blitt meldt som direkte tapsreducerende tiltak. Disse tiltakene har blitt satt i verk etter melding om observert rovvelt i området, men også gjennom radiobjellene; det vil si at man har registrert uro i flokken. Ettersom man kan overvåke flokken flere ganger daglig er det mulig å iverksette tiltak tidligere. Radiobjeller har også vist seg som et nyttig verktøy for å forhindre at dyr blir skadet eller drept i trafikken, gjennom å påvise såkalte «veisau».

Radiobjeller har gitt økt kunnskap om besetningers reelle beitebruk. For noen har dette vært ny kunnskap i visse områder. Informasjon om beitemønster gjennom sporloggen kan gi stor nytteverdi. For eksempel kan kunnskap om eksakt vandringmønster for nye individer i beiteområdet gi ytterligere grunnlag for utvalg ved påsett og utrangering. Flere skriver at det er interessant å se variasjon i beitemønster innen besetningen og valg av hvileplasser. Et beitelag har hatt tilgang til alle besetningers radiobjeller, noe som har ført til ny kunnskap om trekkruiter og bevegelse, og slik bedret muligheten for oppfølging og beiteutnyttelse.

Eksempel på kartbilde ved bruk av radiobjelle:

Denne sporloggen viser beitemønsteret til ei søye fra slipp i juni til sanking i september. Dette individet har gått over store avstander i beiteområdet, mens brukeren opplyser om at andre søyer i samme besetning hadde helt ulike mønstre. Dette viser hvilken kunnskap bruken av radiobjeller kan gi om hvordan beiteressursene utnyttes innad i en flokk.

Utfordringer i bruken av dette verktøyet har vært falske alarmer, varierende batterikapasitet og store områder med dårlig mobildekning. Under beitesesongen 2012 hadde 12 % av totalt antall bjeller feil. Falske alarmer har gitt merarbeid i forbindelse med tilsyn og brukere forteller om frustrasjon og manglende tiltro til verktøyet på grunn av dette. Flere har opplevd at radiobjeller har sluttet å fungere midt i beitesesongen.

Det som gjenspeiles i rapportene fra de ulike beiteområdene er at dekningen er god på fjellet og dårlig i skog og dalsøkk. Dette var blant annet tydelig for brukerne å se på finværsdager, da dekningen ble god ettersom sauene flyttet seg oppover i terrenget og ut på åpen mark for å beite. Dårlig mobildekning har gjort bruken av radiobjeller mindre nyttig, ettersom dyrenes posisjoner ikke blir sendt ut til bruker. Når dyrene deretter befinner seg i et område med dekning blir så mange posisjoner sendt ut at batterikapasiteten svekkes.

Hovedinntrykket er at dette er et flott hjelpemiddel dersom det fungerer optimalt teknisk og at verktøyet gir stor motivasjon hos brukerne, gjennom økt delaktighet og oversikt i beitebruken. De aller fleste vil fortsette å være medlemmer i Radiobjelleprosjektet vil ønske å øke antallet radiobjeller i sin besetning.

For en mer detaljert beskrivelse av erfaringene vises det til prosjektrapportene utarbeidet for hvert år.

6.2.4 Veien videre

Oppland Radiobjøllelag skal videreføre drift og utvikling av radiobjeller i beitebruken. Laget skal kjøpe inn radiobjeller og leie disse ut til medlemmene. Alle som er medlemmer i OSG er automatisk medlemmer i Oppland Radiobjøllelag.

7. Planverk for beitelag

Gjennom hele prosjektperioden har det vært stort fokus på planarbeid. Foruten å bistå beitelag i utarbeidelse av planer har prosjektet gitt veiledning til kommuner i beitebruksplaner som skal gjennom en politisk prosess.

7.1 Tiltaksplan

En tiltaksplan er et planverktøy for beitelag med konkrete opplysninger og kartvedlegg. For beitelag er dokumentasjon av aktiviteter og planer viktig, og dette gir grunnlag for en oversiktlig og helhetlig drift med tydelig ansvarsfordeling.

En tiltaksplan skal inneholde opplysninger om beitelaget, antall dyr, slipp- og sankedato, tiltaksliste og kart. Dette er et viktig hjelpemiddel for å være i utvikling når det gjelder tiltak i utmark og organisering i beitelaget.

Tiltakene i planen skal konkrete oppgaver som skal bidra til optimal drift av beitelaget og om mulig være tapsreducerende. Tiltaksplan er også et krav for å få tilskudd til sperregjerder gjennom RMP.

Beitebruksprosjektet har utarbeidet en mal for tiltaksplan som beitelag kan benytte seg av, og denne er sendt ut til alle lagene på epost.

7.2 Beredskapsplan

En beredskapsplan er en plan over rutiner og varsling ved akutte og uforutsette hendelser i løpet av beitesesongen. Planen skal være et praktisk verktøy som bør utarbeides i samarbeid mellom beitelag og kommune. En beredskapsplan bør inneholde temakart som viser de ulike beiteområdene og mulige fare- og konfliktområder. Eksempler på dette kan være rovvilt, radioaktivitet og farer i landskapet som myr, stup og skred.

Hver beitebruker bør ha et eksemplar av planen hjemme og den bør også være tilgjengelig på kommunens hjemmeside. Beredskapsplanen bør gjennom en kontinuerlig evaluering og oppdateres årlig.

En håndbok for utarbeidelse av denne planen ligger på NSG¹¹ sin hjemmeside.

7.3 Beitebruksplan

En beitebruksplan utarbeides av kommunen og arbeidet bør foregå i samarbeid med beitelag/- næring. Planen skal være et verktøy for framtidig, rasjonell beitebruk og skal brukes av kommunen og politikkerne til å fatte vedtak med langsiktighet og forutsigbarhet.

Planen bør inneholde historikk og fakta om beitebruken og beskrive relevant lovverk, forskrifter etc. Videre gjennomgås problemstillinger og utfordringer i den aktuelle kommunen med oversikt og hvilke tiltak som er gjort og hva som bør gjøres fremover. Eksempler på slike utfordringer kan være gjengroing, beiteretter, gjerdehold og konflikter mellom friluftsliv, jakt, turisme og beitenæring. Tiltaksdelen kan utarbeides i tabelloppsett som gir oversikt og brukervennlighet, med konkretisering av aktuelle tiltak og målsetninger. Til slutt bør planen ha en kartdel med oversikt over viktige beitebruksmessige forhold, som vegetasjon, dyretetthet og drifteveier.

Kulturlandskap kan være et viktig tema i en beitebruksplan, der kommunen legger til grunn hvilke områder som skal være beiteprioriterte og slik vernes for gjengroing. For turistkommuner kan det være vesentlig å sette bestemmelser om hvilke deler av utmarka som skal være hyttefelt kontra beiteområder.

En beitebruksplan bør være en kommunedelplan med en arealdel som vedtas av kommunestyret og på denne måten rulleres hvert fjerde år.

¹¹ NSG = Norsk Sau og Geit

7.4 Erfaringer

Planer er med på å synliggjøre verdien av beitenæringa i deres bruk av utmarksressursene. Disse planene skal være verktøy for beitebrukerne, kommunen og ikke minst politikerne som skal fatte vedtak som berører beitebruken.

I prosjektperioden har det vært ulik interesse for planarbeid i beitelagene. Tilbakemeldinger fra beitelag og kommuner som har utarbeidet og revidert ulike planer viser at planarbeid er viktig og nyttig. Planarbeidet har fått en bredere forankring gjennom prosjektet med en bedre forståelse for behovet av planer hos kommuner og beitelag. Utdringene ligger i å bruke planene aktivt og fortsette samarbeidet mellom beitenæring og kommune etter at planarbeidet er avsluttet.

8. Organisering av beitelag

8.1 Bakgrunn

Definisjonen av et beitelag er en forening eller samvirkeforetak med mål å drive best mulig forvaltning av et beiteområde.

Det er FMOP som godkjenner beitelag i Oppland etter følgende kriterier:

- Minst to medlemmer (foretak som mottar produksjonstilskudd og minst 300 småfeenheter)
- Åpent for alle som slipper dyr i beiteområdet
- Organisasjonsnummer (registrert i Enhetsregisteret)
- Ha avklart beiteområdet i forhold til beiterettigheter og andre beitelag
- Drive i samsvar med lover og forskrifter

Utviklingen i beitenæringen, med færre beitebrukere og større besetninger, gir beitelagene store utfordringer. Et lavere antall brukere på fortsatt like store utmarksarealer gjør samarbeid vanskeligere og arbeidsmengden per bruker øker. Krav til tilsyn (en gang per uke per besetning) er et av punktene som gjør arbeidet utfordrende, ettersom behovet for tilsyn i rovviltutsatte områder er større. Dette krever god organisering i beitelaget med tydelig ansvarsfordeling.

Beitebruksprosjektet arrangerte et seminar for kommuner og beitelag våren 2011, der målet var å sette i gang prosesser som kunne bidra til et bedre samarbeid for å møte utfordringene i beitenæringen. Dette var vellykket og mange ble inspirert av denne erfaringsutvekslingen, og en debatt i flere beitelag ble reist angående hvilken modell for organisering som var best i deres beiteområde.

I løpet av høsten 2012 utgjorde arbeidet med dette tema en stor del av prosjektet, med mange møter med beitelag og informasjonsarbeid via epost. En brosjyre om temaet, «Modeller for organisering av beitelag», ble utarbeidet av prosjektet sommeren 2012 og sendt til alle kommuner og beitelag i Oppland.

Beitebruksprosjektet har hatt tett dialog med NSG i dette arbeidet.

8.2 Samvirkeformen

Samvirkeformen trådte i kraft 1. januar 2008 med en overgangsperiode på fem år. Det vil si at selskap med begrenset ansvar, BA, som selskapsform oppløses 1. januar 2013. De fleste beitelag i dag er organisert som BA, mens andre er stiftet som forening.

Beitelag som i dag er BA må velge om de ønsker å videreføre denne organisasjonsformen ved å gå over til samvirkeforetak; SA. Lag som ikke vil gå over til SA, må legges ned og deretter stifte et nytt lag med ønsket organisasjonsform.

8.3 Modeller for organisering av beitelag

Beitebruksprosjektet har sett på flere ulike modeller for organisering av beitelag. Noen av disse har kommet som en følge av et behov for effektivisering og profesjonalisering. Vervet som tillitsvalgt/styreleder er tidkrevende og rekruttering kan derfor være vanskelig. Gjennom bedre organisering har noen beitelag klart å frigjøre tid og ressurser til praktiske oppgaver som tilsyn og vedlikehold.

8.3.1 Beitesamlag i paraply-modell

Et eksempel på denne modellen er *Lesja Beitesamlag*. Åtte beitelag med til sammen 130 medlemmer er organiserte i samlaget som fungerer som en overbygning over lagene.

All administrasjon for beitelagene gjennomføres av beitesamlaget, som for eksempel annonsering, lønnsarbeid og søknader om tilskudd. Beitesamlaget har en viktig funksjon som et koordinerende organ i næringa, og som høringsorgan i arealrelaterte plansaker i kommunen. Det er også et viktig samarbeidsorgan for kommune, fjellstyre, Statens naturoppsyn, FMOP og organisert beitebruk.

Hvert av de åtte beitelagene har sitt eget styre og hver av styrelederne sitter i styret for beitesamlaget. Det er opprettet en sekretærstilling og beitesamlaget har felles forsikring for medlemmene.

8.3.2 Beitelag med separate tiltaksdelar

Et eksempel på denne modellen er *Øyer Beite- og Gjeterlag* som omfatter 61 medlemmer. Laget har delt inn beiteområdet i fire deler, der hver del har en ansatt gjeter. Disse fire områdene har hver sin tiltaksplan med tilhørende kartdel, noe som gir mulighet til å søke om tilskudd for lønnet tilsyn i hvert av de fire områdene gjennom OBB. Delene er videre delt inn i sankelag.

Under seg har beitelagslederen en sauesjef og en fesjef som har ansvaret for henholdsvis småfe og storfe. Dette gjør at lederen får frigjort tid til administrasjon og mottar informasjon og spørsmål kanalisert via de to sjefene.

Laget kjøper inn saltsteiner til bruk på de 68 saltplassene i beiteområdet.

Laget har ansatt sekretær og lønninger går gjennom landbruketstjenesten.

8.3.3 Beitelag under avløserlag

Denne modellen er gjennomført i *Lom og Vågå*, der avløserlagene er registrerte som SA med eget organisasjonsnummer. Beitelagene blir registrert som kunder i avløserlaget med egen konto. Det blir skrevet kontrakt med hvert beitelag med føringer for ansvarsfordeling og drift.

Gjeterer blir ansatt i avløserlaget gjennom en avtale mellom beitelag, avløserlag og gjeter. Gjeteren vil automatisk være yrkesskedeforsikret og få sin lønn gjennom avløserlaget. Lønnsutgiftene blir ført mot beitelaget sin konto i laget, og andre utgifter som f.eks. saltsteiner kan også føres gjennom laget. Avløserlaget dokumenterer utgifter og sender søknader om tilskudd.

Ved årets slutt vil kontoen bli nullstilt og fordelt på medlemmene etter en fastsatt fordelingsnøkkel. Avløserlaget er momspiktig og brukerne vil få full momsrefusjon.

Avløserlaget har revisjonsplikt og beitelagene får kontoutskrift per medlem. Beitelagene som er med i avløserlaget har hvert sitt styre og egne vedtekter. Leder i hvert beitelag kan gå inn i styret til avløserlaget, eller være kontaktperson mot daglig leder i avløserlaget. Beitebrukerne er vanligvis kunder i avløserlaget fra før og derfor estimeres ingen medlemskontigent.

En annen variant av denne modellen kan være at et regnskapskontor tar samme rollen som avløserlaget.

8.4 Erfaringer

Beitelag som er godt organiserte viser seg å ha gode rutiner for tilsyn og vedlikehold, samt satsing på fellestiltak i beiteområdet gjennom tilskuddsmidler. Slike tiltak kan være sankekveer, sperregjerder og tilsynsbuer som gjør beitebruken mer effektiv og fremtidsrettet.

Å være organisert i beitelag gir flere fordeler gjennom at utgifter fordeles på flere, samt at konfliktnivå kan minskes ved at saker kan løses på et tidlig tidspunkt. Felles slipp og sanking gir gode stunder for å samles og felles transport for dyrene kan besørges. Og sist, men ikke minst, gir et velfungerende beitelag samhold og støtte – motivasjon og arbeidsglede.

Sorteringsanlegget til Fåvang Gjeterlag i Tromsbua er eksempel på et fellestiltak som har rasjonalisert beitebruken i dette området og har skapt en sosial møteplass for store og små. Anlegget består av en stor sankekve der all sauen jages inn i når de sankes inn fra fjellet. Her finner de ulike beitebrukerne sau fra sin besetning og tar dyrene inn i de ca. 25 fellene som er tilknyttet den store kveen. Deretter føres en og en besetning gjennom sorteringsbua der hver sau veies på en digital vekt og registreres via RFID-øremerket. På bakgrunn av vekt og avlsverdi sorteres sauene til tre binger; sauer som skal direkte til slakt, sauer som skal inn i avl og sauer som er for små i forhold til slakt på sankingstidspunktet. Dette, i tillegg til disponering av 14 merkeavlesere, har optimalisert driften av beiteområdet i Fåvang.

Sorteringsanlegg i Tromsbua. Foto: Marthe Lang-Ree

9. Gjerding – veiledning i gjerdeprosesser

Prosjektet har vært inne i flere situasjoner med gjerdekonflikt i perioden. Hovedoppgavene til prosjektet har i disse sakene vært å avholde informasjonsmøter, gi veiledning i valg av trasè og gjerdetype, samt utføre kostnadsberegning.

9.1 Bakgrunn

Det er en tendens at gjerder mot utmark mange steder er av dårlig kvalitet eller er manglende. Noe av årsaken til dette er at det blir færre beitebrukere, og landbrukseiendommer som ikke lenger har dyr vedlikeholder ikke sine gjerdestrekninger. Konflikter oppstår oftest gjennom at beitedyr kommer inn på innmark, skogsfelt eller boligområder der de ikke er ønsket.

Også gjerdetype kan gi opphav til konflikter ettersom dette kan være en trussel mot dyrevelferden. Et eksempel kan være hytteeiere som setter opp strømgjerde mot utmark og slår av strømmen når de ikke er til stede. Gjerdet kan slik bli en felle for dyr og i flere slike situasjoner har døde lam blitt funnet.

Prosjektet arrangerte et gjerdekurs våren 2010 for kommuner og beitebrukere. Hensikten med kurset var å formidle erfaringer fra gjerdeprosesser. Tilbakemeldingene fra de 46 deltakerne var gode og viste at det er behov for mer kunnskap om temaet.

9.2 Lovverk

Beitelova¹² og Grannegjerdelova¹³ er begge fra 1961 og har ikke blitt revidert siden den gang. Dette er lover som står sentralt ved oppsett av nye gjerder og spørsmål om hvem som har beiteretter i ulike områder. Landbruket generelt og bruksstrukturen har gjennomgått en stor utvikling de siste 50 årene, men lovverket har på sin side stått stille. Resultatet blir ofte langvarige diskusjoner om beiterett og gjerdeplikt og i mange tilfeller ingen løsning.

9.3 Gjerdeprosesser i prosjektet

9.3.1 Fåberg østside

Fåberg Østside Beitelag i Lillehammer kommune består av 15 beitebrukere med sau og har i lang tid hatt ønske om å sette opp et sperregjerde langs riksvei 216. Dette for å unngå sau i veien og samtidig gjøre det vanskeligere for gauper å komme inn i beiteområdet. Forarbeidet startet i februar 2010 med møter og samtaler med grunneiere og beitebrukere, samt utarbeidelse av grunneieravtaler. I juli samme år var ca. 2 km nytt sperregjerde ferdig. Gjerdet var 1.1 m høyt nettinggjerde med strømførende topptråd i tillegg til strømførende snutetråd (10 cm over bakken).

Beitelaget har ikke involvert noen private gjerder i traséen og står som eier av gjerdet som fullt og helt går i utmark. Det nyoppsatte gjerdet gjør beitelagets gjerdning mer komplett og er nå totalt over 10 km.

Dette gjerdeprosjektet har vært i samarbeid med nabofylket Hedmark og nabokommunen Ringsaker, ettersom gjerdet er satt opp i Hedmark.

Erfaringene fra dette prosjektet er at gjerdning er tidkrevende arbeid, men at muligheten for å lykkes er stor når grunneiere samarbeider og beitelaget er drivkraften.

9.3.2 Vingnes

Fåberg Vestside Beitelag i Lillehammer kommune består av 36 beitebrukere med sau og noen av medlemmene har over mange år hatt store utfordringer med beitedyr som kommer ned i tettbygde strøk og gjør skade på hager og innmark. Behovet for sperregjerde er da stort, men utfordringen er at ikke alle grunneiere har beitedyr og ser nytten av å sette opp et gjerde.

Prosessen startet i oktober 2009 og Vingnes gjerdelag ble dannet i 2010. Gjerdelaget består av beitebrukere med og uten grunn i området, grunneiere med og uten beitedyr, samt personer som verken har beitedyr eller grunn, men ser nytten av prosjektet. Gjerdeprosjektet var å sette opp ca. 5 km nytt gjerde og hele traséen ble da på ca. 6,5 km.

Utfordringene i denne prosessen har vært antall grunneiere som er involvert (19), valg av gjerdetrasè og planlegging av å bruke eksisterende gjerder i den aktuelle traséen. Oppgavene for prosjektet har blant annet vært å veilede gjerdeutvalget som allerede var etablert, bidra med informasjon og brev til alle berørte parter, utforming av kart, utarbeidelse av grunneieravtaler og vedtekter for gjerdelaget.

9.3.3 Biristrand

Beitebruksprosjektet deltok på et allmøte på Biristrand høsten 2011 angående muligheten for å få til et sperregjerde mot utmark. Årsaken er at beitedyr, kjøttfe og sau, kommer ned til bygda og inn på innmark, veier og skogsfelt. Dette bidrar til at beitebrukerne bruker mye tid på innhenting av dyr og gir grobunn til konflikter med de grunneiere som berøres. Beitebrukere i området med sau er medlemmer av Biri Saubeitelag, mens brukere som slipper kjøttfe ikke er organiserte.

Det ble en pause i dette gjerdeprosjektet frem til arbeidet ble tatt opp igjen sommeren 2012. Nye møter ble arrangert i samarbeid mellom Biri Bondelag, Gjøvik kommune og Beitebruksprosjektet. Fire alternativer for en

¹² Beitelova = LOV 1961-06-16 nr. 12

¹³ Grannegjerdelova = LOV 1961-05-05 nr. 00

ca. 17 km lang gjerdetrasè ble diskutert. Med ca. 70 grunneiere og beitebrukere var det viktig å bruke god tid ettersom alle skulle få være med i dialogen og fremme sitt syn i saken.

På et av møtene var Mattilsynet representert med innlegg om viktigheten av gode gjerder for dyrevelferden og hvilket regelverk som gjelder på dette området. En skogbruksrådgiver fra FMOP holdt innlegg om forholdet mellom beitedyr og skogsdrift; hvilke fordeler og ulemper man kan regne med. Og til slutt var lederen i Fåberg Østside Beitelag til stede og fortalte om deres erfaringer med gjerdeprosjekter. Disse foredragene ble møtt med gode tilbakemeldinger og var nyttige for den videre fremdriften.

Det siste møtet i dette gjerdeprosjektet ble avholdt i desember 2012 og da ble det til slutt enighet om en trasè. Det ble utpekt en arbeidsgruppe for å ta arbeidet videre i prosessen framover, ettersom Beitebruksprosjektet avsluttes. Dette arbeidet vil inkludere å danne et gjerdelag, skrive avtaler med alle grunneiere og forberede tilskuddssøknad for OBB. Det er også startet en prosess med å få alle beitebrukerne i området med i det samme beitelaget. Dette for å få et bedre samarbeid og en mer fremtidsrettet beitebruk.

9.4 Erfaringer

Beitebruksprosjektet har i disse prosessene erfart at gjerding kan være en krevende prosess som krever godt samarbeid, god planlegging og ikke minst at det gis tilskudd til denne typen investeringer. Gjerding er relativt kostbart med en gjennomsnittlig pris på 75 kr per meter og det er få beitelag som kan klare slike økonomiske utfordringer alene. FMOP innførte på bakgrunn av dette i 2009 et årlig vedlikeholdstilskudd som en del av RMP, med vilkår om at gjerdet må være minst 1000 meter og at beitelaget må ha tiltaksplan. I tillegg kan beitelag søke om investeringstilskudd til oppsett av sperregjerder gjennom OBB.

Grunnarbeidet med informasjon og kommunikasjon bør vies mye tid i prosesser der det er flere grunneiere og utmarksnæringer i bildet for å komme frem til gode og akseptable løsninger for alle parter. Når en gjerdetrasè planlegges bør det være et mål å få en god dialog med andre interessenter tidlig i prosessen, som for eksempel skogbrukere, jegere og friluftsliv.

Foto: Marie Skavnes

Et *gjerdelag* kan være hensiktsmessig å organisere under et beitelag, spesielt i gjerdeprosesser som involverer mange. Gjerdelaget har som formål å etablere og vedlikeholde gjerdet.

Beitelag med få beitebrukere og store beiteområder har ikke mulighet eller kapasitet til å ta på seg ansvaret for oppsett og vedlikehold av gjerder. I et gjerdelag kan det da være både grunneiere med og uten beitedyr og andre berørte parter. Gjerdelaget har skriftlige avtaler med hver grunneier på minst 10 år og laget har egne vedtekter som beskriver ansvarsområdene.

Denne organiseringen kan gjøre arbeidet i forkant og det praktiske arbeidet med gjerdingen lettere. Prosjektet har erfart at det på denne måten også er lettere å få enighet blant alle grunneierne i prosjektet.

10. Beiteressurskartlegging

Et av de fire målene for Beitebruksprosjektet er: «Større effekt av beiting på gjengroing i verdifulle beiteområder og kulturlandskap». Det ligger i sakens natur at dette er et langsiktig mål og at resultater ikke er målbare innenfor en treårig prosjektperiode. Prosjektaktiviteten har ikke rettet seg direkte mot dette i årene 2009 – 2011.

Men for året 2012 var beiteressurskartlegging en del av agendaen, der Norsk Institutt for Skog og Landskap stod for utførelsen. Målet for undersøkelsen var å få en oversikt over kapasitet og kvalitet på beiteressursene, samt status for gjengroing og hvilke tiltak man kan iverksette for bedre beitebruk og skjøtsel av utmarksbeitet. Kartleggingen ble gjort i løpet av sommeren 2012 basert på satellittdata og et etablert nett av prøveflater med vegetasjonsregistreringer.

Det utvalgte arealet er på vel 2000 km² og ligger ca. 900-1400 moh. mellom Valdres og Gudbrandsdalen. Området fordeler seg på 8 kommuner, og 11 beitelag har hele eller størstedelen av sitt areal her. Samlet dyretall i beitelagene for 2011 var 17286 sau, 1529 storfe og 131 geiter. Dette er områder som i stor grad faller utenfor de prioriterte ynggeområdene for gaupe og jerv, og dermed prioriteres for beitebruk.

Rapporten fra kartleggingen blir ferdig våren 2013 og innholdet vil være statistikk og omtale av vegetasjonstypefordeling, beitegrunnet i området og vurdering av gjengroing. Resultatene vil bli omtalt på beitelagsnivå. Kartleggingen kan bli et nyttig hjelpemiddel for å vurdere hvilke områder som har størst potensial for beitebruk på sikt og styrke grunnlaget for å utvikle en bruk av utmarksbeite tilpasset framtidens landbruk.

11. Styringsgruppas vurderinger

Erfaringer

Prosjektet har avdekket et behov i beitenæringen for en faginstans som kan formidle kunnskap, veilede i planprosesser, bidra til løsning i konfliktsituasjoner og ikke minst utveksle nyttige erfaringer. Videre viser erfaringene også viktigheten av dialog og samhandling mellom beitelag og andre utmarksnæringer som skogsdrift, turisme, jakt, fiske og allmenheten. At prosjektet har arbeidet på fylkesnivå har vist seg å være en stor fordel ettersom materialgrunnet blir stort og variert, og informasjonsarbeidet når ut til mange.

Måloppnåelse

Som beskrevet i kapittel 3 (side 6), er målene for prosjektet langsiktige og effektene av disse må måles i et flerårig perspektiv. Rådende landbrukspolitik og de årvisse jordbruksforhandlingene påvirker også beitebruken i stor grad, i tillegg til rovviltsituasjonen. Men styringsgruppa har gjort en vurdering av de fire delmålene etter prosjektperioden med kommentarer til hvert av disse.

1) Driftsvilkår som bidrar til bedre livskvalitet og positiv utvikling for beitebrukerne.

Prosjektet har fått tilbakemeldinger om at flere beitebrukere som hadde planlagt å slutte, fortsetter på grunn av økt motivasjon gjennom elektronisk overvåkning og bedret samarbeid innad i beitelaget. Flere beitelag har utarbeidet tiltaksplan, noe som har gitt mer rasjonell drift. Radiobjeller og merkeavlesere har gitt større effektivitet i tilsyn og sanking, som igjen har frigitt tid til vedlikehold og andre oppgaver i beiteområdet. At langvarige konflikter om plassering av sperregjerde mot utmark løses på en god måte gjør hverdagen som beitebruker bedre. Disse positive erfaringene har en klar sammenheng med prosjektets arbeid i perioden.

2) Økt kjøttproduksjon og bedre driftsøkonomi basert på bruk av ekstensiv beitemark.

Prosjektet har ikke hatt tilgang til data som slaktesultat og økonomi på besetningsnivå, derfor er det vanskelig å få konkretisert effekter på dette punktet. Det er likevel tydelig at bruk av elektronisk overvåkning, effektivisering av beitelagets struktur og satsing på fellestiltak i beiteområdet gir et godt grunnlag for å bedre den enkelte beitebrukers resultater.

3) Mindre rovdyrskader og økt dyrevelferd ved beitebruk i utmark.

Den elektroniske overvåkingen har, som tidligere nevnt, gitt et bedre og mer målrettet tilsyn. Gjennom varslingsfunksjoner har syke dyr og dyr som har sittet fast i gjerder og lignende blitt funnet. Sporlogger har bidratt til å finne lam som har blitt borte fra mor, og dyr som har gått i trafikkfarlige områder har blitt oppdaget. Dette er momenter som helt klart har bidratt til å øke velferden for disse dyrene.

Radiobjeller og merkeavlesere har også bidratt til å forebygge rovdyrskader, blant annet gjennom å avdekke uro i flokkene. Samtidig har kadaver blitt funnet ferske gjennom disse verktøyene, noe som har kunnet gi rask fellingstillatelse i de tilfeller årsaken er rovvilt. Overvåking av beitedyr gjør tiltak som tidlig nedsanking og flytting av dyr lettere, noe som kan begrense antall skader ved eventuelle rovviltangrep.

4) Større effekt av beiting på gjengroing i verdifulle beiteområder og kulturlandskap.

Prosjektet har i mindre grad jobbet aktivt med dette punktet. Årsakene til dette er sammensatt, men problemstillinger som næringen selv ønsket å oppnå resultater på, som styrket overvåking, organisering av beitelag og gjerdekonflikter, ble prioritert. Økt beiting i visse områder ville også innebære en viss forskyving av dagens beitebruk, noe prosjektet vurderte som ikke helt uproblematisk ut fra gjeldende beiterettigheter. Beiteressurskartleggingen som ble utført sommeren 2012 faller inn under dette delmålet og resultatene fra denne vil gi en bedre kunnskap om beitets kapasitet og kvalitet, stadier av gjengroing i det aktuelle området og hvilke tiltak som kan iverksettes. En aktiv bruk av tiltaksplaner i beitelagene vil kunne bidra i dette delmålet, gjennom f.eks. målrettet gjerding og beiteforbedringstiltak.

Veien videre

Styringsgruppa mener det bør være en faginstans på fylkesnivå som arbeider fast ut mot beitenæringa med informasjonsarbeid, erfaringsutveksling, veiledning i gjerdesaker og være pådriver i planprosesser.

Interessen for prosjektet har vært stor, både fra beitelag og kommuner, og antall henvendelser om veiledning har økt fra år til år i prosjektperioden. Som tidligere nevnt har ikke prosjektet hatt kapasitet til å bistå alle disse, og dette viser at behovet for og ønsket om bistand er stort.

Styringsgruppa har erfart at Oppland har en aktiv og dyktig beitenæring som er i stadig fornying, samtidig som tradisjoner holdes i hevd. Men utfordringene er tydelige med tanke på at antall beitebrukere har blitt færre og besetningene større. Manglende gjerdehold, krevende økonomi, rovvilt og større krav til dokumentasjon er også tunge faktorer i dette. Skal fylket fortsatt ha levende bruk av utmarksbeite må beitenæringa ha mulighet til bistand i form av veiledning og tilskudd.

Tilskudd til investeringstiltak i beiteområder og RMP er helt nødvendige dersom beitenæringa skal være robust og bærekraftig. Med dette menes satsing på framtidens fellestiltak i beiteområdet, som sperregjerder og sankeveier, som kan rasjonalisere og heve kvaliteten på beitebruken. Oppland har en særordning i sitt RMP med tilskudd til vedlikehold av sperregjerder, noe som gir oppsett av slike gjerder et langsiktig perspektiv. Styringsgruppa ser behovet for en revidering av Grannegjerdelova og Beitelova for bedre tilpasning til dagens og framtidens landbruk.

Utnyttelse av nye beiteområder har ikke vært berørt i stor grad gjennom prosjektet. Styringsgruppa mener det er viktig at både beitenæringa, kommunene og FMOP jobber videre med dette, særlig med tanke på at man på sikt kan redusere antallet sau på beite i kroniske rovviltapsområder, og øke sauetallet tilsvarende i områder med verdifulle kulturlandskap som ikke blir beitet nok og er preget av gjengroing.

Foto: Sidsel Røhnebæk

Fylkesmannen i Oppland

har følgende avdelinger:

- Landbruksavdeling
- Helse- og sosialavdeling
- Miljøvern avdeling
- Oppvekst- og utdanningsavdeling
- Administrasjonsavdeling
- Samordnings- og beredskapsstab

Besøksadresse Storgata 170, Lillehammer

Postadresse Postboks 987, 2626 Lillehammer

Telefon 61 26 60 00

E-post fmoppost@fylkesmannen.no

ISBN 978-82-995841-1-1

ISBN 978-82-995841-2-8